

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра біології людини, хімії та методики навчання хімії

Анненко Ірина Олександрівна

**ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Хімія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

На здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

О.М. Бабенко, кандидат педагогічних
наук, доцент

«____» _____ 2021 року

Виконавець:

І.О. Анненко

«____» _____ 2021 року

Суми – 2021р

ЗМІСТ

| | |
|---|-----------|
| ВСТУП | 3 |
| РОЗДІЛ 1..... | 6 |
| СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ | 6 |
| 1.1. Загальні уявлення про інклюзивне навчання. | 6 |
| 1.2. Нормативно-правова база з питань інклюзивного навчання. | 12 |
| 1.3. Історія виникнення та впровадження інклюзивного навчання. | 14 |
| РОЗДІЛ 2..... | 17 |
| ОСНОВНІ СКЛАДОВІ, МЕТОДИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ | 17 |
| 2.1. Методичне забезпечення інклюзивного навчання. | 17 |
| 2.2. Діяльність асистента в умовах інклюзивного навчання..... | 19 |
| РОЗДІЛ 3..... | 23 |
| ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ | 23 |
| 3.1. Основні проблеми підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до інклюзивної освіти. | 23 |
| 3.2. Визначення основних професійних компетентностей майбутніх учителів щодо інклюзивної освіти. | 26 |
| 3.3 Методика проведення педагогічного експерименту та його результати. | 28 |
| ВИСНОВКИ | 44 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... | 45 |

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна інклюзивна освіта заснована на різних можливостях здобувачів освіти, але рівних правах. Тобто кожен, незалежно від своїх можливостей має право на здобуття повноцінної та якісної освіти.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної освіти.

Навчальний процес в інклюзивному класі включає активну та цілеспрямовану взаємодію всіх учнів та вчителя, запровадження різноманітних методів із використанням новітніх технологій, використання підходів, що в цілому приведе до отримання освітніх результатів.

Безумовно, важливим елементом інклюзивної освіти є забезпечення готовності учителів до навчання всіх учнів. Інклюзія може бути досягнута лише в тому випадку, якщо вчитель є агентом, наділений цінностями, знаннями та установками, які дозволяють усім учням досягати успіху. Отже, найголовнішим учасником у впровадженні інклюзивного навчання є учитель, а підготовка до роботи із учнями, що мають особливі вимоги, починається ще у педагогічному закладі вищої освіти.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні стану професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти.

Така мета роботи зумовила постановку ряду **завдань**:

1. Здійснити аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою уточнення сутності понять за темою дослідження.
2. Розробити опитувальник і діагностувати стан готовності студентів педагогічних закладів вищої освіти до інклюзивної освіти.

3. Провести визначення готовності майбутніх учителів природничих дисциплін і таких, що мають педагогічний досвід, до роботи в інклюзивному середовищі.
4. Встановити залежність інклюзивного навчання від готовності до нього майбутніх учителів.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження – готовність майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи на засадах інклюзивного навчання.

Для реалізації поставлених мети та завдань були обрані такі методи дослідження:

- аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з питань навчання осіб з особливими освітніми потребами – для уточнення базових понять дослідження;
- порівняння, узагальнення та систематизація наукових досліджень з проблеми навчання хімії в інклюзивних класах;
- педагогічне спостереження, анкетування й інтерв'ювання – для розробки критеріїв та з'ясування сформованості готовності майбутніх учителів до роботи в інклюзивних закладах освіти.

Наукова новизна одержаних результатів. Розроблено та апробовано опитувальник для визначення готовності учителів до роботи в інклюзивних класах; вдосконалено методику аналізу рівня готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до викладання в інклюзивних класах.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати можуть бути використані студентами і викладачами закладів вищої педагогічної освіти на заняттях і під час виробничої практики. Отриманні результати педагогічного дослідження можуть бути використані як основа подальшого вивчення проблеми впровадження інклюзивного навчання у вітчизняних школах.

Апробація результатів та публікації. Основні теоретичні положення і результати дипломної роботи відображено у 2 публікаціях (як одноосібно, так і у співавторстві з науковим керівником). [1, 2]

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кількість рисунків – дев'ять; таблиць – три. Загальний обсяг тексту – 47 сторінок. Кількість використаних джерел – 26

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Загальні уявлення про інклюзивне навчання.

Кожна особистість має свої характерні ознаки, власні погляди, думки та свій розвиток. Бути різним – це природно; мати свої особливості та індивідуальність – це важливо. Та хибну думку мають ті, хто вважає менш розвинутих тих дітей, розвиток яких ускладнений дефектами, пов'язаний зі станом фізичного та психічного здоров'я. Це інклюзивні діти, особливі, які також мають право на навчання, включатися в соціальне та громадянське життя, мріють та планують майбутнє та мають право на розуміння та підтримку.

Опираючись на вищесказане, можемо сказати, що інклюзивна освіта ґрунтується на різних можливостях, але рівних правах. Тобто кожен, незалежно від своїх можливостей має право на здобуття повноцінної та якісної освіти.

Для того, щоб сформулювати цілісне уявлення, що ж таке інклюзивна освіта, згрупуємо поняття, пов'язані з темою дослідження, у вигляді таблиці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз понять інклюзивної освіти

| № | Автор | Визначення | Посилання |
|----|--------------|---|---|
| 1. | Карась О. Ю. | Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей | https://vseosvita.ua/library/inkluzivne-navcanna-ce-kompleksnij-proces-zabezpecenna-rivnogo-dostupu-do-akisnoi-osviti-ditam-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-171147.html |

Продовження таблиці 1.1

| № | Автор | Визначення | Посилання |
|----|--|--|---|
| 2. | Діксон Ш. | 1. Інклюзія – це не тільки поміщення учнів з порушеннями в звичайні класи, а скоріше філософія, яка є корисною для всіх учнів та поширюється на всіх дітей, а не лише на тих, у кого є якісь порушення. 2. Інклюзивна – це така школа, в якій всі діти мають відчуття своєї приналежності | http://www.ussf.kiev.ua/ie/articles/125/1/ |
| 3. | Колупаєва А.А. | 1. Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. 2. Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання | https://drive.google.com/file/d/1C5FLK80Tux66ruFEyCUMEOIchtP2Eszg/view |
| 4. | Лорман Т., Деппелер Д., Харві Д. | Інклюзія — це повне залучення всіх учнів до всіх аспектів навчання та шкільного життя, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних відмінностей | https://drive.google.com/file/d/1cls33UsIgE5zIkXoaFjfwsgV2bFzCDrS/view |
| 5. | Порошенко М.А. | 1. Поняття інклюзії (англ. inclusion – включення; франц. inclusif – той, хто включає в себе; лат. include – заключаю, включаю) – означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей. | https://drive.google.com/file/d/1cXaUHcAiK2IH8qASNIFG_iU7bMErJWJ/view |

Продовження таблиці 1.1

| № | Автор | Визначення | Посилання |
|----|---------------------------|--|---|
| | | 2. Інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі особистісно зорієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальної діяльності. | |
| 6. | Софій Н.З., Найда Ю.М. | 1. Інклюзія – це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. 2. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах закладу загальної середньої освіти | http://www.ussf.kiev.ua/ie/articles/72/ |
| 7. | Шевців З. М. | 1. Інклюзія (від Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальне життя, і насамперед, тих що мають труднощі у фізичному та психічному розвитку. 2. Інклюзивна педагогіка – це галузь системи педагогічних наук, яка вивчає процес спільного навчання і виховання нормативних дітей і дітей з обмеженнями життєдіяльності та здійснює пошук ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх учнів в умовах закладу повної загальної середньої освіти. | https://drive.google.com/file/d/1zM2jorrmMDLVJwE83FxSBSYTR-rpH2kHL/view |

Продовження таблиці 1.1

| | 1 | 2 | 3 |
|-----|--|--|---|
| | | <p>3. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в спеціально створених умовах закладу загальної середньої освіти.</p> <p>4. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників</p> | |
| 8. | З сайту Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» | Інклюзивна освіта, або створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі загальної освіти, є не лише проявом демократичності українського суспільства, яке має забезпечувати права своїх громадян, а й міжнародним зобов'язанням держави, пов'язаним з ратифікацією Україною Конвенції ООН «Про права людей з інвалідністю» | https://drive.google.com/file/d/1KD_al3nZrXKhGBGu6S36-3jGwzVy5Y36/view |
| 9. | З сайту Міжнародного фонду «Відродження» | Інклюзивна освіта – це процес, під час якого різні студенти з різноманітними здібностями навчаються разом в одному класі | https://www.irf.ua/tsinnist_inklyuzivno_i_osviti/ |
| 10. | З сайту МОН України | 1. Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього | https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya |

Продовження таблиці 1.1

| | 1 | 2 | 3 |
|-----|---------------------------|--|---|
| | | процесу всіх його учасників. 2. Інклюзивна освіта – це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Цей підхід передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку дитини, спеціально облаштоване місце та належні умови для неї | |
| 11. | З сайту «Освітній портал» | Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей | https://www.op.ua/news/osvita-v-ukraini/mon-rozpovidaye-pro-inklyuzivne-navchannya |

Як бачимо з таблиці, поняття, пов'язані з упровадженням інклюзивної освіти на сьогодні мають різне тлумачення та зміст. Опрацювавши та проаналізувавши різні визначення, у своїй роботі користуємося визначенням Софій Н., яке, на нашу думку, найкраще та змістовніше розкриває його сутність.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах закладу загальної середньої освіти [4].

Тоді як інклюзія – це процес включення осіб, які мають певні вади, в активне суспільне життя, а також дозволяє мати рівні права та обов'язки, можливість почувати себе таким же громадянином, як і всі інші [4].

Основні принципи інклюзивного навчання, які є так званим «скелетом» для освітнього процесу:

- усі діти, незалежно від своїх психологічно-фізичних особливостей, повинні навчатися разом, в одному класі на рівних умовах;
- учителі мають враховувати різні потреби своїх учнів та на основі цього обирати відповідні методи та форми навчання;
- забезпечення повноцінної та якісної освіти на основі відповідних навчально-методичних матеріалів;
- учителі та помічники (асистенти) повинні приділяти більше уваги дітям з особливо освітніми потребами за необхідності;
- задоволення освітніх потреб кожної дитини;
- залучення батьків у включення системи інклюзивного навчання;
- усі рівні між собою.

Основні функції, що виконує інклюзивне навчання для створення повноцінного навчального процесу та інклюзивного середовища, складаються з правової, яка у свою чергу забезпечує рівні права та можливості дітей з особливо освітніми потребами в умовах звичайних навчальних закладах, а також дослідження чинників, які впливають на перешкоджання реалізації цих прав.

Виховна функція – формування толерантного ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами та розвиток почуття власної гідності та самореалізації дітей.

Освітня функція передбачає засвоєння інклюзивними дітьми системи знань, умінь і навичок, а також перевіряє рівень знань, що повинні відповідати вибраній програмі та методичним рекомендаціям.

Соціальна функція відповідає за включення дітей з особливими освітніми потребами у середовище звичайного класу, а також засвоєння життєвих цінностей та соціальних ролей.

Та остання, економічна функція, що забезпечує підготовку інклюзивних учнів до самостійного включення в трудову діяльність.

Отже, гармонійне поєднання цих принципів та функцій інклюзивного навчання в результаті забезпечує існування правильно сформованого інклюзивного середовища.

1.2. Нормативно-правова база з питань інклюзивного навчання.

Нормативно-правова база – це сукупність документів, стандартів, нормативно-правових актів, що створюють нормативно-методичне і правове забезпечення функціонування певних відповідних систем.

В основі інклюзії лежить право людини на освіту, що проголошене у Всесвітній декларації прав людини, яка була затверджена у 1948 році. У преамбулі цієї декларації говориться про те, що всі повинні мати рівні права, що є основою здобуття свободи, справедливості та миру.

Низка досліджень, які проводила OECD (Організація Економічної Співпраці та Розвитку) в різних країнах, забезпечила такі основні висновки:

- концепція соціальної справедливості, яка ґрунтується на правах людини, наголошує, що незалежно від умов та обставин, що відбуваються, інклюзивні учні мають право навчатися у загальноосвітніх навчальних закладах разом з іншими дітьми;
- повинні проводитися заходи та формуватися підходи, які забезпечать цілісне включення учнів з особливими освітніми потребами в навчальний процес до закладів загальної середньої освіти.

Виходячи із Концепції соціальної рівності і справедливості, учні з особливими освітніми потребами мають досягти таких самих навчальних результатів, як і їхні однолітки.

Підхід, що базується на правах людини, має забезпечувати прогрес і, відповідно, аналіз та оцінку результатів упродовж засвоєння навчальної програми.

У наказі про затвердження «Положення про спеціальні класи» для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, говориться, що метою створення спеціальних класів у

зкладах загальної середньої освіти є реалізація права інклюзивних дітей на здобуття загальної середньої освіти за місцем проживання, залучення батьків до навчального процесу, створення відповідних умов для проходження соціальної адаптації [15].

У першій частині 23 статті Конвенції ООН про права дитини, що була затверджена 20 листопада 1989 року говориться про те, що кожна, без виключення, дитина має право на повноцінне та гідне життя, включення в активну громадянську систему [16].

Стаття 6 Закону України «Про освіту» наголошує, що держава повинна створювати умови для здобуття освіти особам з особливими освітніми потребами, враховуючи індивідуальні характеристики, можливості та здібності [17].

У статті 20 Закону України «Про повну загальну середню освіту» враховуючи інклюзивне навчання, виділені такі основні аспекти: [18]

- Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, методів та засобів для впровадження спільного навчання всіх, хто отримує освіту, опираючись на особливості та можливості кожного з учасників навчального процесу.
- Інклюзивне навчання базується на принципі: різні можливості, але рівні права та обов'язки.
- Створення інклюзивних класів, тобто залучення всіх учнів до навчання відповідно до певних індивідуальних обраних програм, з урахуванням потреб та можливостей кожного.
- Створення інклюзивно-ресурсних центрів.
- Створення оптимальних умов, використовуючи як матеріальне так і технічне забезпечення, для впровадження інклюзивного навчання.

У листі Міністерства освіти і науки України від 25.09.2012 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя», розповідається, що помічник вчителя – асистент, включений в освітній процес, разом із вчителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи

ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учнів до різних видів навчальної діяльності; аналізує та адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами [19].

Отже, проаналізувавши основні положення нормативно-правової бази інклюзивного навчання, можна зробити висновок про те, що на сьогодні уже є перші впевненні кроки для забезпечення реалізації включення дітей з інклюзією у звичайні класи. Але для остаточного завершення, потрібно прикласти ще чимало зусиль. Головна роль у цьому надається учителю, як організатору та керівнику освітнього процесу.

1.3. Історія виникнення та впровадження інклюзивного навчання.

У історії розвитку уявлень про інклюзивне навчання можна виділити п'ять основних періодів, які базувалися, у свою чергу, на основних правах та обов'язках дітей з особливими освітніми потребами. Це були етапи, які розпочиналися від ненависті та неприйняття дітей-інвалідів у соціумі до панування любові та взаємопідтримки.

Перший період припадає на 996-1715 роки. Це час, коли панувала зневіра та неповага до людей, які мали психо-фізичні відхилення, коли взагалі не звертали увагу на їх права, аж до фізичного знищення. Але пройшов час, погляди почали змінюватися та у 1198 році в Німеччині відкрився перший притулок для незрячих людей.

Другий період на межі 1715-1806 років включає в собі опанування певних інформаційних джерел, що допомогли з'ясувати чому ж саме необхідно піклуватися про осіб, які мають певні особливості, частково запроваджується їхнє включення в освітній процес. У 1784 році у Франції

відкриваються спеціальні заклади освіти для людей з обмеженнями слуху та зору.

1806-1927 роки припадають на третій період розвитку інклюзивного навчання. Саме в цей час усвідомлюються та аналізуються можливості осіб, що мають певні відхилення та на основі цього розпочинається навчання дітей, які мають порушення слуху та зору, а також учні із розумовою відсталістю. Приймають закони про початкову та загальну освіту, а також навчання дітей з особливими освітніми потребами. У закладах освіти Західної Європи відбуваються перші кроки щодо запровадження інклюзивного навчання, а саме дозвіл на спільне навчання дітей, що мають психофізичну особливість разом зі своїми однокласниками. Така тенденція з'являється і в інших європейських країнах. Як бачимо відбувся різкий стрибок впровадження та застосування інклюзії [20, с. 7].

Четвертий період розвитку відбувається в межах 1927- 1991 років. На цьому етапі детально вивчаються особливості, можливості та здібності учнів, що мають не тільки психофізичне порушення, а й відхилення в розвитку. Також спостерігається стрімкий розвиток у вдосконалення системи освіти та структурної бази. Відходить тенденція від неприйняття людей, що мають певні обмеження до, навпаки, прийняття їх в соціум, при цьому не розділяючи права. Формується нова культурно-історична норма, яка полягає в повазі до відмінностей між людьми на основі положень Декларацій ООН.

І останній, п'ятий період, який розпочався в 1991 році й триває нині – це період, що базується відходом від сегретативного навчання учнів з особливими освітніми потребами до запровадження інклюзивного навчання. Учні, які мають особливі освітні потреби, навчаються у закладах загальної середньої освіти, де враховуючі всі підходи та умови, створене інклюзивне середовище. На ці всі зміни дуже гарно вплинуло те, що разом з цим, також відбувалися зміни, що пов'язані з державним устроєм [20, с. 8].

Отже, спостерігаємо, що поступово, маленькими, але впевненими кроками, вдалося відійти від старої форми бачення навчання дітей з певними

вадами до нової – сучасної, яка є більш точною і правильною та розвивається надалі.

Виділимо передумови, що впливають на впровадження інклюзивного навчання.

- Діяльність батьків – залучення до навчального інклюзивного середовища, взаємна співпраця з дітьми та вчителями, професійна підтримка та настанови з боку вчителів.
- Вдосконалення навчальних закладів, тобто відповідати умовам прогресу.
- Навчати та розвивати конкурентноспроможних особистостей.
- Учителі та асистенти – лідери, які виконують головну роль у навчальному процесі, являються справжніми мотиваторами для учнів. Створюють відповідні умови для навчання, враховуючи особливості кожного.
- Тільки сумлінна та наполеглива співпраця усіх сторін, що залучені до інклюзивного навчання приведе до досягнення цілей та успіху.
- Необхідно розширювати матеріально-технічну базу, на якій основана відповідна програма для навчання.
- Інклюзивна форма навчання розвивається у різних навчальних закладах за своїм темпом. Збільшення швидкості розвитку інклюзії є одним із важливим кроком у її поширенні та застосуванні. Тому необхідно опановувати знання та вміння відповідно до впровадження даної форми.
- Учасники інклюзивного навчання повинні бути дуже добре обізнані в своїх обов'язках, завданнях та функцій, які вони виконують. Також необхідно вивчити та аналізувати стан розвитку кожного учня окремо та в цілому.
- Необхідно постійно покращувати професійні якості, впровадження курсів, лекцій, семінарів та вебінарів стосовно інклюзивного навчання.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ, МЕТОДИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Методичне забезпечення інклюзивного навчання.

Навчальний процес в інклюзивному класі включає активну та цілеспрямовану взаємодію всіх учнів та вчителя, запровадження різноманітних методів із використанням новітніх технологій, використання підходів, що в цілому приведе до отримання гарних результатів.

Означена проблема викликала необхідність в обґрунтуванні нових підходів до розуміння професійної діяльності вчителя в інклюзивному класі, що включає різні види робіт.

Для того, щоб оволодіти питаннями в соціальній та організаційній структурі, перш за все потрібно підвищувати та покращувати професійну підготовку вчителя, провести адаптацію навчальних класів, які повинні відповідати вимогам до інклюзивних учнів. Одним із найголовнішим завданням є аналіз та розкриття суті науково-методичного забезпечення освітнього процесу. Саме за допомогою цього буде правильно сформоване освітнє середовище.

Методичне забезпечення включає в себе певні розробки освітніх програм відповідно до індивідуального плану, критерії оцінювання учнів з особливими освітніми потребами, становлення навчального плану, розробки уроків та методичні рекомендації щодо організації навчального процесу.

Навчальний план є основою освітнього процесу. Саме на основі нього розробляється структура уроку, відповідно до нього використовуються певні підходи, методи та форми навчання. Також допомагає при написанні певних посібників та рекомендацій.

Навчальний план – це державний документ, який включає в собі структуру та зміст навчального року, перелік навчальних предметів, а саме їх вивчення відповідно до вікових особливостей. Типовий навчальний план, що застосовується в інклюзивних класах повинен враховувати особливості

психічного та фізичного розвитку дітей; базові основи загальної освіти, на яких будуються всі загальноосвітні й спеціальні програми; активна взаємодія учителя з учнем.

На основі типових планів кожного року вчитель складає робочий план, що також відповідає вимогам щодо особливостей інклюзивних учнів, який затверджений відповідним державним органом управління освітою.

Навчальні програми повинні містити точний обсяг матеріалу, який має опанувати учень відповідно до індивідуальних особливостей, а також зміст та характер, що у свою чергу допомагають розв'язати не лише загальноосвітні, а й корекційні завдання.

Інклюзивне навчання тільки почало вриватися в бурхливу, сучасну систему освіти, тому на превеликий жаль, конкретних спеціальних освітніх програм для навчання в інклюзивних класах для окремих предметів немає, або потребує подальшої розробки та уточнення.

Хотілося б мати такі навчальні плани та програми, які б задовольняли умови навчання звичайних учнів та з обмеження разом, як єдине ціле.

До цього часу використовують індивідуальний навчальний план для учнів з особливими освітніми потребами. Це документ, що включає в собі детальну інформацію про дитину та складання відповідних норм. Цей план складається колективом учителів, який має загальні принципи та підходи, але при складанні для кожного учня, повинен відповідати його особливостям та можливостями. Форми, методи та засоби навчання обираються разом завдяки співпраці батьків, учителів та фахівців (наприклад, психологи чи лікарі) .

Потрібно чітко знати та розуміти, що індивідуальний план складається для кожного інклюзивного учня окремо. Тому необхідно досліджувати та аналізувати його особливості, враховувати стан його здоров'я, психічний та фізичний розвиток, розумові здібності.

Переваги та недоліки індивідуального навчального плану:

- Програма забезпечує чіткі вимоги до рівня знань, умінь та навичок, що набуває учень.

- Включення батьків до створення даного плану, вони можуть пропонувати свої ідеї.
- Передбачає певну техніку оцінювання (наприклад, портфоліо).
- Кожен учень окремо має особливу увагу та догляд.

Водночас не можна обійти увагою й недоліки.

- Найбільшим недоліком даної програми є брак часу, адже дуже важко вчителю одночасно працювати за двома планами.
- Наслідком запровадження такої програми є ізоляція інклюзивних дітей від своїх однолітків, що негативно впливає на їх соціальне положення.
- Така програма навчання знову показує на нерівність дітей [21, с. 125].

До методичного забезпечення також належить і технологічна база із запровадженням новітніх інноваційних технологій. Це можуть бути інтерактивні дошки, мультимедійні пристрої, різноманітні онлайн-техніки та тестування, але найголовніше, щоб все це відповідало індивідуальним особливостям кожного учня.

Отже, методичне забезпечення відіграє одну із важливих ролей у створенні інклюзивного середовища.

2.2. Діяльність асистента в умовах інклюзивного навчання.

Асистент – це права рука вчителя. Це помічник, який допомагає вчителю включити інклюзивних дітей у навчальний процес.

Насамперед, як показує практика, асистентом може бути людина, яка не має вищої освіти, що стосується педагогіки. Тому першим і основним завданням вчителя провести курси для асистентів, що допоможуть розібратися в структурі навчання, знати обов'язки та права, вивчити особливості учнів та підходи викладання.

Асистент учителя має володіти знаннями про особливості розвитку дітей, їх стан здоров'я, можливостями врахування специфіки розвитку та

вміннями ефективної реалізації стратегії залучення та підтримки дитини з особливими освітніми потребами, стимулювання в освітньому середовищі.

Відповідно до посадових обов'язків, які розроблені у зв'язку із введенням посади асистента вчителя до типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 06.12.2010 р. № 1205 – асистент учителя забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами: разом з учителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами [22].

У листі Міністерства освіти і науки України «Щодо тривалості уроків в інклюзивних класах, функціональних обов'язків асистента вчителя» від 05.02.2018 № 2.5-281 зазначено, що основна функція асистента вчителя як педагогічного працівника – співпраця з учителем інклюзивного класу, аби допомогти приділити увагу кожному учню під час освітнього процесу [23].

Яким же повинен бути асистент:

- Обізнаний у своїх правах та обов'язках.
- Сумлінно виконує поставлені цілі та завдання.
- Креативний.
- Активний.
- Відповідальний.
- Разом з вчителем залучає учнів до навчального процесу.
- Активно та цілеспрямовано взаємодіє як з вчителем, так і з дітьми.
- Прагне покращувати та підвищувати свої професійні якості та здібності.
- Проводить спостереження та аналізує динаміку розвитку учнів.
- Допомагає складати та реалізовувати навчальні плани, що стосуються усіх учнів у цілому.

- Веде активну діяльність з батьками, запропонувавши певні виховні та адаптаційні роботи з ними, що допоможуть покращити умови інклюзивного середовища.

Сукупність цих характеристик допоможе помічнику орієнтуватися в роботі та мати активну взаємодію, насамперед з вчителем та з учнями.

Функції, що повинен виконувати асистент:

- Організаційна.
- Навчально-розвивальна.
- Діагностична.
- Прогностична.
- Консультативна.

В основу організаційної функції закладено допомога в організації проведення уроків разом з інклюзивними дітьми. Проводиться спостереження за учнями під час навчального процесу з метою вивчення рівня здобутих знань, вмінь та навичок. Веде та аналізує власну педагогічну документацію.

Навчально-розвивальна - здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, допомагає адаптуватися учням в інклюзивному середовищі. Залучає дітей до саморозвитку та самоосвіти, допомагає розкрити таланти.

Діагностична функція показує, що асистент повинен разом з командою вчителів, що залучені до впровадження інклюзивного навчання, розробляти відповідні індивідуальні та загальні програми розвитку. Діагностує та вивчає особливості діяльності і розвитку дітей з особливими освітніми потребами, аналізує динаміку оцінювання учнів.

Прогностична має на меті розробку навчального плану на основі узагальненого спостереження та дослідження рівня здобутих знань учнями та порівняти умови навчання звичайних та інклюзивних учнів.

І остання, консультативна функція, передбачає активну співпрацю з батьками, у тому числі проведенні лекцій, семінарів, відкритих уроків та майстер-класів. А також підтримання взаємозв'язку з колегами [24, с. 13-14].

Асистент учителя підпорядковується безпосередньо заступнику директора з навчально-виховної роботи. У своїй діяльності асистент учителя керується такими положеннями та настановами Конституцією України, указами Президента України, законами України, рішеннями Кабінету Міністрів України, наказами та іншими нормативно-правовими актами центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Отже, основні завдання асистента полягають у допомозі в організації навчально-виховного процесу:

- проведення спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів та потреб;
- забезпечення безпечних умов для впровадження навчально-виховного процесу;
- введенні власної педагогічної документації;
- здійснювати соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами;
- мати активну співпрацю та взаємодію з батьками.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

3.1. Основні проблеми підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до інклюзивної освіти.

Основні проблеми підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до інклюзивної освіти пов'язані, насамперед із оснащенням та матеріально-технічною базою закладу освіти.

Основні проблеми підготовки майбутніх вчителів:

- Опанування загальними підходами до викладання в інклюзивних класах.
- Вивчення рівня розвитку кожної особистості.
- Опанування сучасними формами та методами співпраці з батьками.
- Відсутність інтегрованих курсів щодо інклюзивного навчання за фахом для студентів закладів вищої освіти.
- Аналізувати матеріальне забезпечення для викладання природничих наук в інклюзивних класах.
- Аналізувати технічні аспекти щодо викладання природничих наук в інклюзивних класах.
- Надання методичної підтримки.
- Опанування сучасних новітніх технологій.
- Проведення консультативної роботи з колегами щодо організації інклюзивного навчання.
- Використання індивідуальних планів навчання природничих наук щодо інклюзивної освіти.
- Розробка загальних програм природничих наук для взаємного навчання інклюзивних дітей з однолітками.
- Створення відповідного клімату в колективі з інклюзивними учнями.
- Участь в конференціях, семінарах, слухання лекцій щодо інклюзивного навчання.

– Визначення основних цілей навчання з природничих дисциплін.

Дослідники проблеми підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до інклюзивної освіти, зокрема й закордонні, зазначають, що у наш час приділяється велика увага питанню, що включає в собі основні проблеми розвитку інклюзивної освіти [25].

Більшість європейських країн визнали інклюзивну освіту як засіб забезпечення рівних прав на освіту для всіх людей. Однак визначення та реалізація інклюзивної освіти дуже різняться. Жодній країні ще не вдалося побудувати шкільну систему, яка б відповідала ідеалам і намірам інклюзії, визначеним різними міжнародними організаціями. Можна сказати, що найчастішим критерієм інклюзивної освіти, щоб уникнути сегрегації, є місце розташування. Якість процесів викладання та навчання в інклюзивній освіті має нижчий пріоритет.

Інклюзивна освіта є продуктом багатьох цінностей і процесів. Вони можуть як підтримувати один одного, так і конфліктувати. Інклюзія, насамперед, стосується умов соціального життя та навчання в закладі загальної середньої освіти. Тобто залежить від того, як організовано навчання, діяльність викладача та студента педагогічного закладу вищої освіти, а також користь від навчання.

Інклюзивна освіта не є єдиним шляхом сучасних освітніх реформ. У реальному житті освітнє середовище поєднує інклюзивні ініціативи з іншими питаннями реформування.

Нині у більшості європейських країн ідеї, що пов'язані з новим державним управлінням, домінують у реформах шкіл, поряд з інклюзивними ідеями. Різні ініціативи можуть конкурувати одна з одною, що може порушувати інклюзивні практики.

Як уже було розглянуто вище, інклюзивна система освіти — це система, яка поєднує всіх учнів, незалежно від їхніх здібностей чи вимог, і взагалі рівня знань, умінь і навичок — дошкільний, початковий, середній, вищий та навчання протягом усього життя [26].

Можливі чотири основні форми взаємодії здобувачів освіти із особливими потребами із закладами освіти:

- виключення: здобувачам освіти з особливими освітніми потребами відмовляють у доступі до освіти в будь-якій формі;
- сегрегація: навчання здобувачів освіти з обмеженими можливостями забезпечується в окремих створених середовищах;
- інтеграція: розміщення здобувачів освіти з обмеженими можливостями в звичайних навчальних закладах без адаптації;
- інклюзія: освітні середовища, які сприяють адаптації методів навчання та навчального плану, а також культура, політика та практика освітнього середовища, які повинні бути доступними для всіх здобувачів освіти без дискримінації. Таким чином, включення здобувачів освіти з обмеженими можливостями в загальний заклад освіти без цих адаптацій не є інклюзією.

Що ж може зробити держава для того, щоб здійснити активне впровадження інклюзивного навчання?

1. Створити освітні структури: заклади загальної середньої освіти повинні мати умови для впровадження інклюзивного середовища – транспорт, щоб діти могли дістатися до закладу освіти, піклування про безпеку дітей, фінансове забезпечення.
2. Впровадження законів: мають бути створені відповідні закони та політика держави для підтримки інклюзивної освіти. Це може включати закони про припинення дискримінації, положення про рівність права на освіту, щоб всі заклади освіти були доступними для дітей з особливими освітніми потребами.
3. Створення освітніх планів: держава має скласти план дій для впровадження інклюзивної освіти.
4. Узагальнення інформації: необхідно знати, скільки дітей з обмеженими можливостями є та яка допомога їм потрібна для забезпечення ефективного навчання.

5. Активне матеріальне забезпечення: доступне матеріальне забезпечення для адаптації закладу загальної середньої освіти, щоб вони були доступними для всіх дітей.
6. Забезпечення підготовки вчителів: усі вчителі мають бути достатньо обізнаними для роботи в інклюзивних закладах загальної середньої освіти з дітьми з різними здібностями.
7. Запровадити інклюзивне тестування та оцінювання: діти з обмеженими можливостями мають оцінюватися на прогрес, якого вони досягли.
8. Запровадити можливість подання скарги: діти з обмеженими можливостями повинні мати можливість подати скаргу, якщо вони спостерігають, що інклюзивна освіта не забезпечується або вони відчують, що їх дискримінують. І система подання скарги має бути безпечною та легкою у використанні.
9. Забезпечення прогресу: важливо, щоб були визначені цілі та часові рамки, щоб спостерігати як і з яким темпом відбуваються зміни.

3.2. Визначення основних професійних компетентностей майбутніх учителів щодо інклюзивної освіти.

У наш час відбуваються великі прогресивні зміни в освіті, що пов'язані з бурхливим розвитком інноваційних технологій, запровадженням нового сучасного стилю викладання, оновленням певних форм та методів.

Саме всі ці модернізаційні процеси, що відбуваються в освітній системі, стали поштовхом до перегляду основних професійних якостей майбутніх учителів, а також їх підготовки.

Провідним підходом у освіті є компетентнісне навчання, орієнтоване на формування конкурентноспроможного вчителя, який здатен до самореалізації та саморозвитку, а також здійснювати якісну та ціленаправлену професійну діяльність. Основні завдання такого підходу полягають в

оновленні цілей навчання та удосконаленні змістових компонентів системи професійної підготовки майбутніх учителів.

Практична діяльність є основним видом роботи, що допомагає доцільно використовувати попередньо набуті знання, вміння, навички та ціннісні орієнтації, тобто відбувається перехід від знаннєво-орієнтованого до практико-орієнтованого підходу.

Необхідність використання сучасних освітніх технологій, які у свою чергу є основним помічником у вирішенні навчальних та професійних проблем, що передбачають формуванню певних необхідних компетентностей майбутніх учителів. Сформулюємо основні професійні компетентності на основі опрацьованого підходу.

1. Використання проектного підходу, який дозволяє самостійно здійснювати пошук варіантів розв'язання навчальних проблем.
2. Запроваджувати позакласну роботу, наприклад, залучення дітей до гуртків, відвідування екскурсій.
3. Чітко та об'єктивно оцінювати навчальну діяльність учня.
4. Здійснювати аналіз власної педагогічної діяльності та формування висновків.
5. Визначення чітких цілей та мотивів для проведення навчального процесу.
6. Удосконалення професійних якостей.

Наступним є оцінювальна компетентність, яка є важливим компонентом професійної підготовки.

Оцінювання – це систематичний аналіз ефективності процесу навчання та його відповідних результатів.

Основне завдання становлення оцінювальної компетентності – це оцінювання навчальних досягнень учнів, а також зворотній зв'язок активної взаємодії учня з учителем. Є одним з важливих умов створення інклюзивного середовища.

Вона включає в собі такі компоненти як змістовний, мотиваційний та процесуальний.

- Змістовний компонент відповідає за формування систематичних педагогічних знань на основі нормативно-правових документів.
- Мотиваційний полягає в позитивному та успішному здійсненні педагогічної діяльності, а також оволодіння методикою оцінювання навчальних результатів учнів.
- І останній, процесуальний компонент - це здатність контролювати та оцінювати навчальні досягнення учнів, враховуючи індивідуальні характеристики кожної особистості окремо.

Предметна компетентність, зокрема, з хімії полягає в здатності розв'язувати екологічні чи життєві проблеми, що ґрунтуються на взаємодії та перетворенні речовин та вміти застосовувати хімічні знання. Разом з цією компетентністю формується також екологічна, інформаційна та соціальна.

Предметна природознавча компетентність майбутнього вчителя представляє собою освоєння у процесі ознайомлення з довкілля, що є відображенням досвіду діяльності, що формується на основі сукупності уявлень, знань, умінь, ставлень та оцінних суджень до предметів та явищ природного оточення.

3.3 Методика проведення педагогічного експерименту та його результати.

Метою нашого дослідження є визначення професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти.

Етапи проведення педагогічного експерименту:

1. Аналіз наукової літератури та методичних рекомендацій щодо визначення професійних якостей майбутніх учителів.
2. Розробка мети та концепції дослідження.

3. Проведення анкетування та інтерв'ювання студентів і учителів за авторським опитувальником для визначення їх обізнаності щодо роботи в інклюзивних класах.
4. Аналіз та порівняння отриманих результатів.
5. Представити результати у вигляді таблиці та сформулювати відповідні висновки.

Наведемо розроблений та використаний нами текст опитувальника.

**Опитувальник для визначення готовності
учителів до роботи в інклюзивних класах**

1. Як Ви вважаєте, чи відрізняються поняття «компетенції» та «компетентність»?
2. Якими компетентностями повинен оволодіти сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі?
3. Яким, на вашу думку, повинен бути сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі?
4. «Інклюзія» та «інклюзивне навчання» – це слова синоніми, чи різні поняття?
5. Як Ви розумієте, що таке інклюзивне навчання?
6. Яких дітей називають інклюзивними і чи правильно використовувати саме таке визначення?
7. На Вашу думку, учні, що мають особливі освітні потреби, повинні навчатися за індивідуальною чи загальною програмою?
8. Що таке індивідуальний навчальний план?
9. Хто такий асистент і яку роль він має в інклюзивному класі?
10. Чи маєте Ви бажання, щоб у класі, де ви працюєте, були учні з особливими освітніми потребами?
11. Чи повинні батьки брати участь у такому навчанні та які б Ви використовували форми співпраці з ними?
12. Як Ви гадаєте, чи можливий у вітчизняній освіті подальший розвиток інклюзивного навчання?

У опитуванні взяли участь 17 студентів другого року навчання другого (магістерського) освітнього рівня, що здобувають освіту за такими спеціальностями:

- 014 Середня освіта (Хімія) – 5 студентів;
- 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) – 7 студентів;
- 014 Середня освіта (Географія) – 5 студентів.

Загальне число студентів, що брали участь в опитуванні – 17.

Для порівняння результатів також було проведено анкетування п'ятнадцяти вчителів природничих дисциплін, що працюють в КУ Сумська класична гімназія, зокрема, вчителі хімії – 6, вчителі біології – 4 та географії – 5. Це фахівці, які, які і студенти, не працювали в інклюзивних класах, проте мають досвід роботи за фахом, регулярно беруть участь у різних заходах, спрямованих на підвищення кваліфікації тощо. Розподіл відповідей на питання анкети представлені у табл. 3.1 і 3.2, а також на рис. 3.1-3.9.

Таблиця 3.1

Узагальнені результати опитування магістрів другого року навчання

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|--|--|
| 1 | 2 |
| Загальна кількість опитуваних | 17 |
| Як Ви вважаєте, чи відрізняються поняття «компетенції» та «компетентність»? | 59% |
| Якими компетентностями повинен оволодіти сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі? | Чітко визначена правильна відповідь: 29,5%. Частково визначена правильна відповідь: 36,2%. Не визначена правильна відповідь: 34,3% |
| «Інклюзія» та «інклюзивне навчання» – це слова синоніми, чи різні поняття? | Чітко визначена правильна відповідь: 100%. |

Продовження таблиці 3.1

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|---|--|
| | <p>Частково визначена правильна відповідь: 0%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 0%.</p> |
| Як Ви розумієте, що таке інклюзивне навчання? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 47,7%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 39%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 13,3%.</p> |
| Яких дітей називають інклюзивними і чи правильно використовувати саме таке визначення? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 70%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 11,5%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 18,5%.</p> |
| На Вашу думку, учні, що мають особливі освітні потреби, повинні навчатися за індивідуальною чи загальною програмою? | <p>Так: 75,3%.</p> <p>Ні: 24,7%.</p> |
| Що таке індивідуальний навчальний план? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 86,7%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 6,7%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 6,6%.</p> |
| Хто такий асистент і яку роль він має в інклюзивному класі? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 72,3%.</p> |

Продовження таблиці 3.1

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|---|---|
| | Частково визначена правильна відповідь: 27,7%. Не визначена правильна відповідь: 0%. |
| Чи маєте Ви бажання, щоб у класі, де ви працюєте були учні з особливими освітніми потребами | Так: 81,9%. Ні: 18,1%. |
| Як Ви гадаєте, чи можливий у вітчизняній освіті подальший розвиток інклюзивного навчання? | Так: 63,7%. Ні: 36,3%. |

Таблиця 3.2

Узагальнені результати опитування вчителів

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|--|---|
| 1 | 2 |
| Загальна кількість опитуваних | 15 |
| Як Ви вважаєте, чи відрізняються поняття «компетенції» та «компетентність»? | 85% |
| Якими компетентностями повинен оволодіти сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі? | Чітко визначена правильна відповідь: 64,5%. Частково визначена правильна відповідь: 20,5%. Не визначена правильна відповідь: 15%. |
| «Інклюзія» та «інклюзивне навчання» – це слова синоніми, чи різні поняття? | Чітко визначена правильна відповідь: 100%. Частково визначена правильна |

Продовження таблиці 3.2

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|---|--|
| | <p>відповідь: 0%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 0%.</p> |
| Як Ви розумієте, що таке інклюзивне навчання? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 40%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 40%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 20%.</p> |
| Яких дітей називають інклюзивними і чи правильно використовувати саме таке визначення? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 71,7%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 15%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 13,3%.</p> |
| На Вашу думку, учні, що мають особливі освітні потреби, повинні навчатися за індивідуальною чи загальною програмою? | <p>Так: 66,7%.</p> <p>Ні: 33,3%.</p> |
| Що таке індивідуальний навчальний план? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 100%.</p> <p>Частково визначена правильна відповідь: 0%.</p> <p>Не визначена правильна відповідь: 0%.</p> |
| Хто такий асистент і яку роль він має в інклюзивному класі? | <p>Чітко визначена правильна відповідь: 85%.</p> <p>Частково визначена правильна</p> |

Продовження таблиці 3.2

| Питання анкети | Узагальнені результати анкети |
|--|--|
| | відповідь: 15%. Не визначена правильна відповідь: 0%. |
| Чи маєте Ви бажання, щоб у класі, де ви працюєте були учні з особливими освітніми потребами? | Так: 100%. Ні: 0%. |
| Як Ви гадаєте, чи можливий у вітчизняній освіті подальший розвиток інклюзивного навчання? | Так: 53,3%. Ні: 46,7%. |

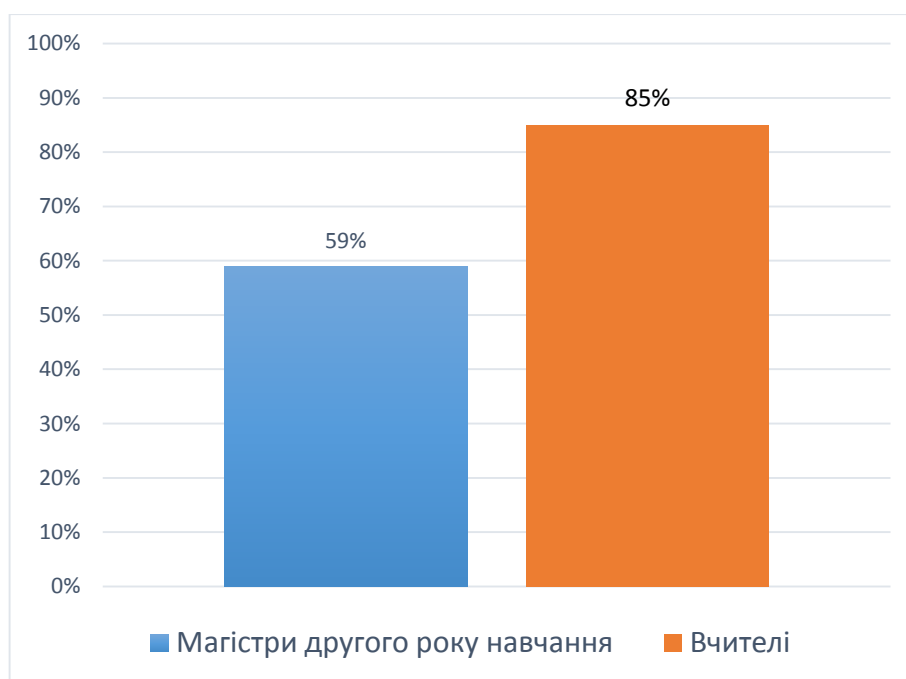


Рис. 3.1. Розподіл відповідей на питання анкети «Як Ви вважаєте, чи відрізняються поняття «компетенції» та «компетентність»?

Згідно рис. 3.1, 59% опитаних студентів та 85% опитаних учителів знають сутність понять «компетенція» та «компетентність», розрізняють їх. Прогнозовано, що відсоток учителів, які відповіли правильно, більше.

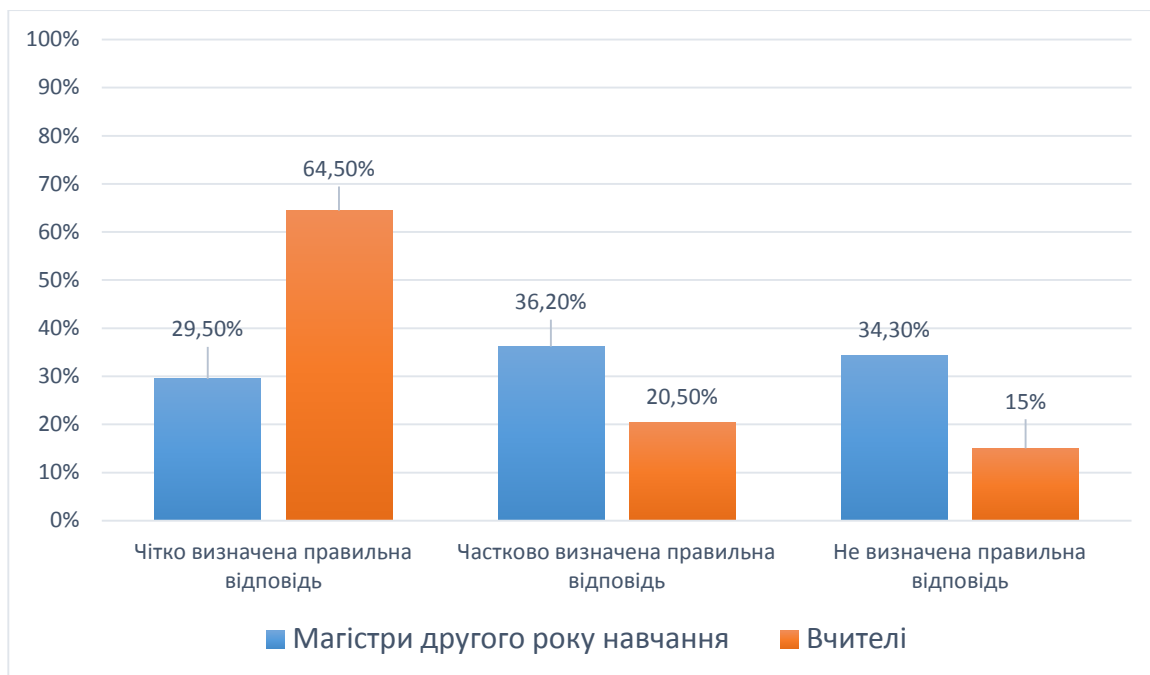


Рис. 3.2. Розподіл відповідей на питання анкети «Якими компетентностями повинен оволодіти сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі?»

На питання «Якими компетентностями повинен оволодіти сучасний вчитель, який працює в інклюзивному класі?» чітко визначена правильна відповідь студентів становить 29,5%, частково – 36,2%, та не визначена взагалі – 34,3% (рис. 3.2). Аналіз відповідей учителів на це питання: чітку відповідь дали 64,5% опитаних, часткову – 20,5%, та не визначена відповідь – 15%. Такі не дуже високі результати можна пояснити тим, що запровадження інклюзивної освіти розпочалося відносно недавно, тому використання нових підходів та форм роботи з учнями з особливими освітніми потребами ще не напрацьовані достатньо.

Відповідаючи на питання, чи є поняття «інклюзія» та «інклюзивне навчання» словами-синонімами, усі учасники анкетування відповіли заперечно. Це і була правильна відповідь на поставлене питання.

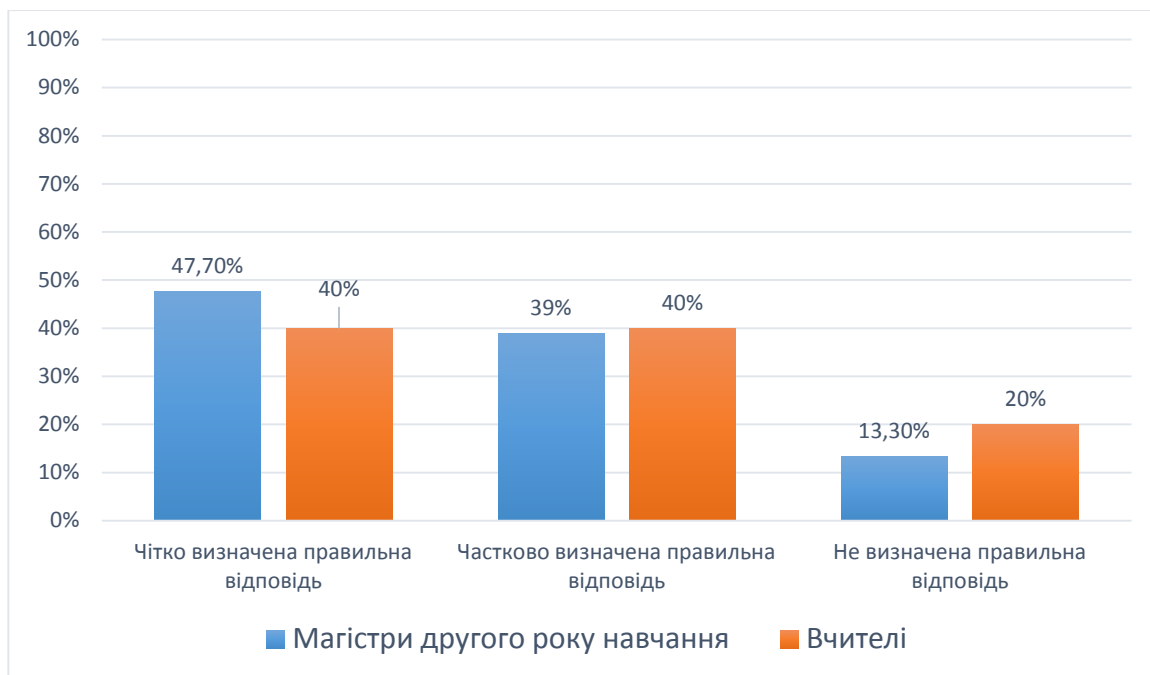


Рис. 3.3. Розподіл відповідей на питання анкети « «Інклюзія» та «інклюзивне навчання» - це слова синоніми, чи різні поняття?»

На рис. 3.3 проаналізовані відповіді на запитання стосовно розуміння поняття «інклюзивне навчання». Отже, лише 47,7% опитаних студентів знали та могли чітко сформулювати правильну відповідь; неповна відповідь із частковим її обґрунтуванням – 39%, та невизначена відповідь – 13,3%. У свою чергу, відповіді вчителів розподілились так: 40% опитаних дали правильну відповідь, часткову – 40%, та незакінчену відповідь – 20%. Швидше за все, на дещо вищі результати у відповідях магістрів вплинув той факт, що в університеті вивчають дисципліну «Основи інклюзивного навчання».

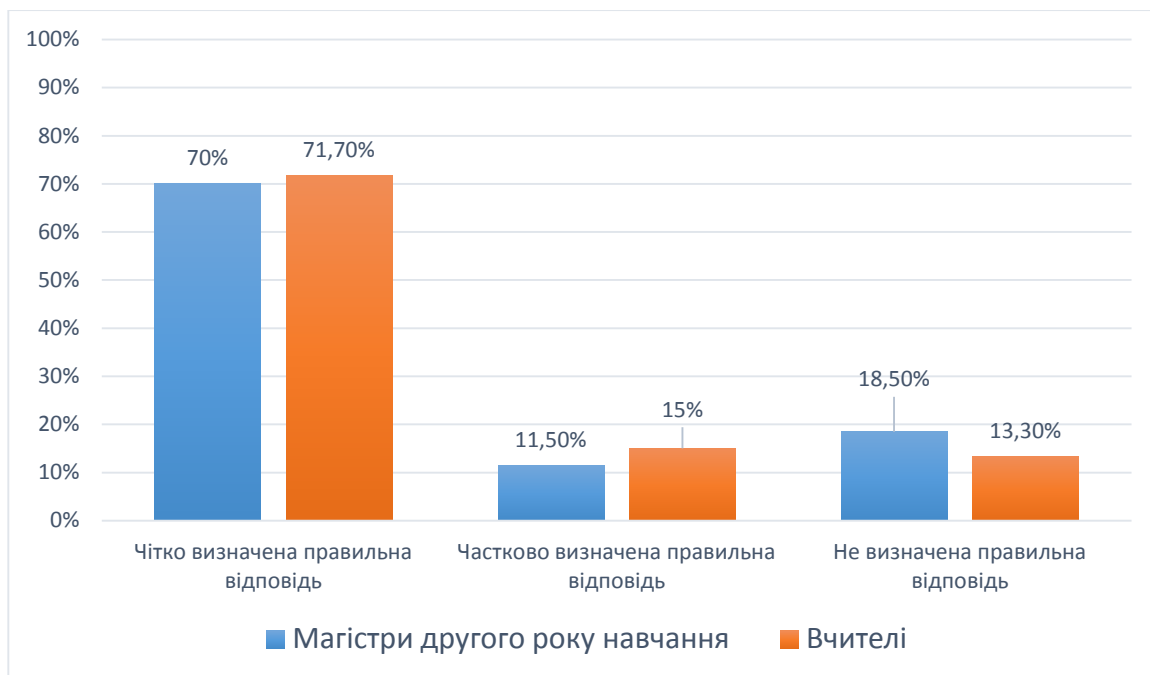


Рис. 3.4. Розподіл відповідей на питання анкети «Яких дітей називають інклюзивними і чи правильно використовувати саме таке визначення?»

Даючи відповідь на запитання «Яких дітей називають інклюзивними і чи правильно використовувати саме таке значення?» отримали близький розподіл відповідей як магістрів другого року навчання, так і вчителів. Відсоток анкет студентів, у яких була правильна відповідь, становив 70, а в анкетах учителів – 71,7%; частково названа правильна відповідь у студентів – 11,5%, у вчителів – 15%; не була визначена правильна відповідь у 18,5% анкет студентів і у 13,3% вчителів відповідно. Сказане відображено на рис. 3.4. Такий розподіл відповідей свідчить про достатній рівень обізнаності в цьому питанні.

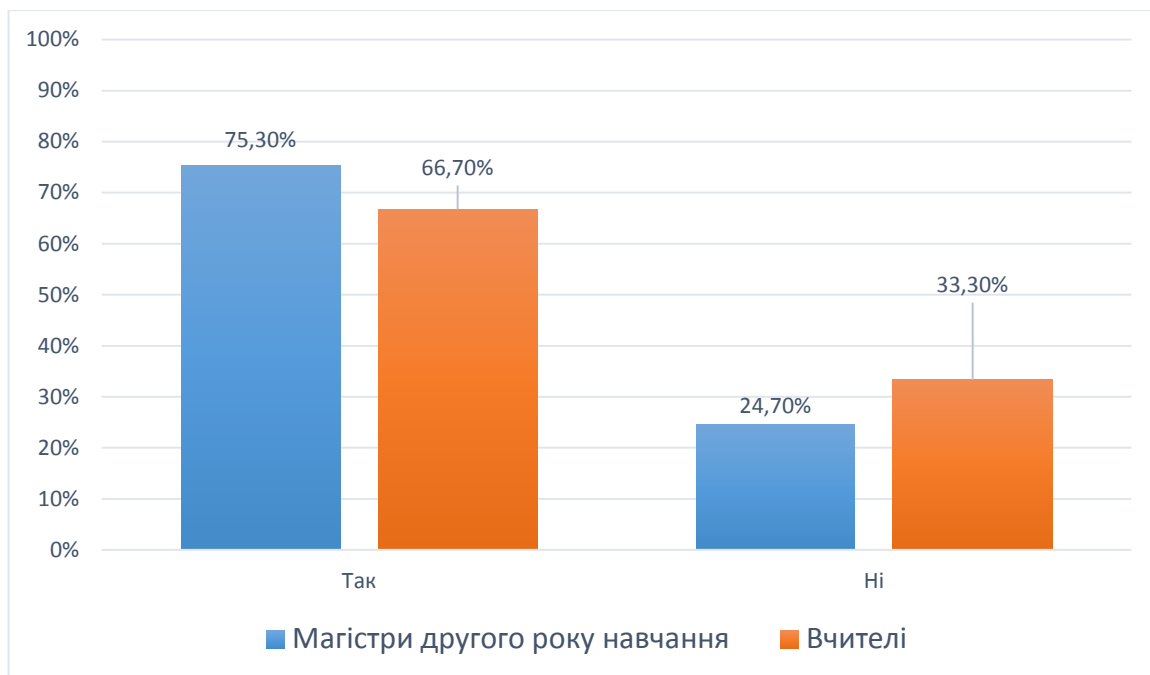


Рис. 3.5. Розподіл відповідей на питання анкети «На Вашу думку, учні, що мають особливі освітні потреби, повинні навчатися за індивідуальною чи загальною програмою?».

На запитання, чи повинні учні, що мають особливі освітні потреби, навчатися за індивідуальною чи загальною програмою, були висловлені такі думки (рис. 3.5): більшість студентів відповіли «так», і це становить 75,3%; отже, відповідь «ні» – 24,7%. Відповіді у анкетах вчителів дещо відрізняються: «так» відповіли – 66,7%, відповідно, «ні» – 33,3%. У цілому, більшість опитаних переконані, що потрібно з учнями з особливими освітніми потребами, працювати за індивідуальним планом, що складається для кожної дитини окремо, враховуючи індивідуальні особливості.

Водночас необхідно зауважити що такий підхід (створення індивідуальних планів, програм для учнів) вступає у певне протиріччя основному постулату інклюзивного навчання – навчання дітей спільно, всіх разом.

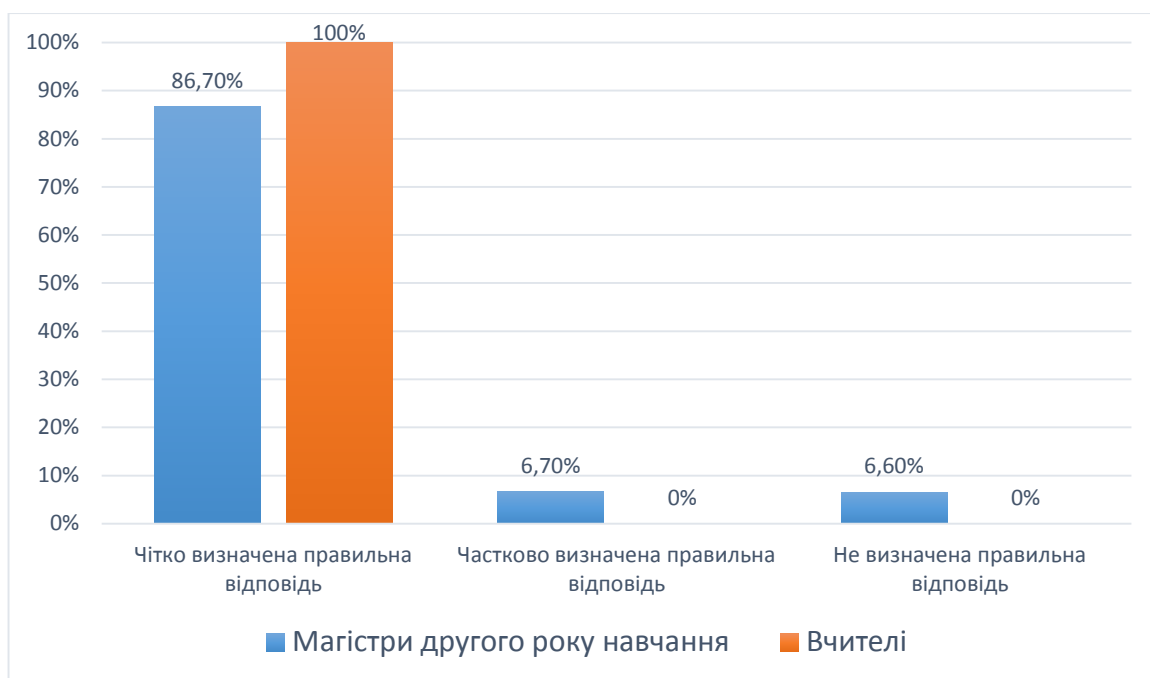


Рис. 3.6. Розподіл відповідей на питання анкети «Що таке індивідуальний навчальний план?».

На рис. 3.6 представлений розподіл відповідей на питання про індивідуальний навчальний план. Відмітимо суттєві відмінності між відповідями студентів та вчителів. Усі працюючі педагоги, безперечно, вказали правильну відповідь. А от студенти також намагались розібратися в цьому питанні, хоча правильну відповідь дали лише 86,6% опитаних, частково вірну та неправильну відповіді – по 6,7% відповідно. Як ми і передбачали, учителі дали правильну відповідь, так як вони працюють із навчальними планами; а студенти мають лише загальні уявлення без можливості працювати за ним.

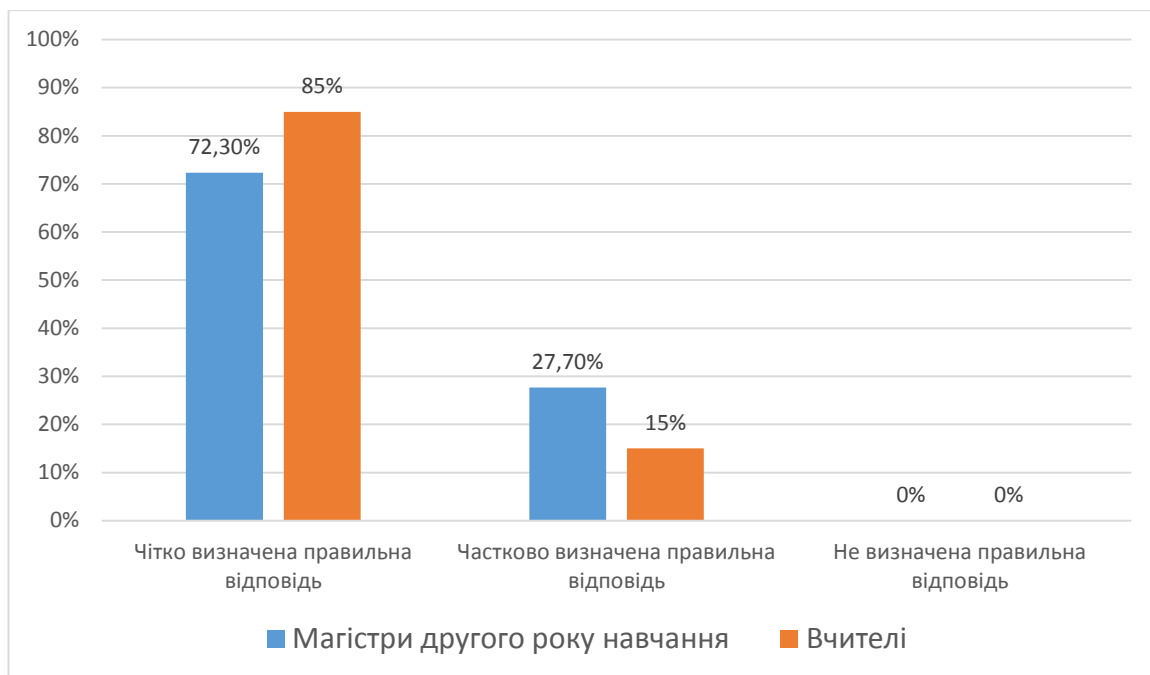


Рис. 3.7. Розподіл відповідей на питання анкети «Хто такий асистент і яку роль він має в інклюзивному класі?»

Наступне запитання, яке аналізувалося, полягало в з'ясуванні розуміння опитуваних хто такий асистент та яку роль він має в створенні інклюзивного середовища (рис. 3.7). Отже, правильних відповідей студентів 72,3%, а вчителів – 85%, частково правильних відповідей – 27,7%, та 15% відповідно. Знову спостерігаємо, що вчителі виявляються більш ознайомленими з поняттями та особливостями інклюзивного навчання, розуміють сутність його компонентів і структури. Студенти ж, маючи певні індивідуальні погляди, а також, аналізуючи відповідні інформаційні джерела з проблеми, також обізнані в цьому питанні, але потребують їх практичного застосування.

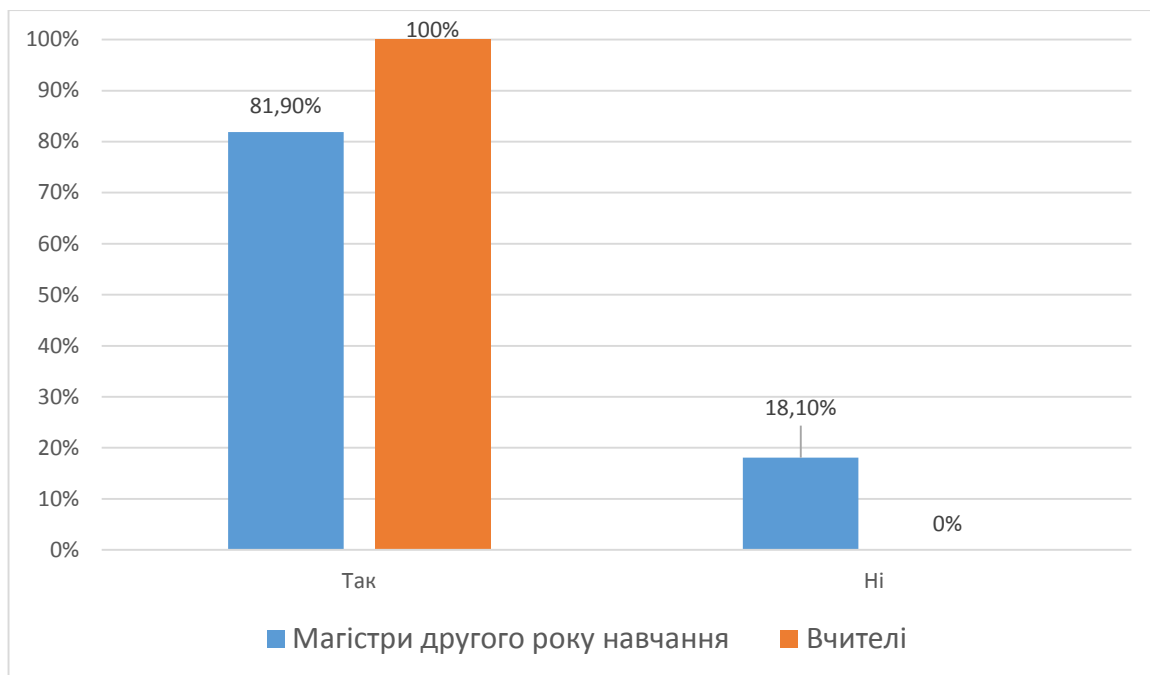


Рис. 3.8. Розподіл відповідей на питання анкети «Чи маєте Ви бажання, щоб у класі, де ви працюєте були інклюзивні учні?»

Наступним у анкеті було таке питання: «Чи маєте Ви бажання, щоб у класі, де ви працюєте, були учні з особливими освітніми потребами?», на яке ми отримали відповіді, відображені на рис. 3.8. Відповідь «так» дали 81,9% опитаних студентів, відповідно «ні» – 18,1. Учителі одногolosно відповіли «так», що становить 100%. У особистій бесіді студенти, які відповіли негативно, пояснили, що ще не готові до роботи з такими учнями, тому що не мали педагогічними досвіду та не впевнені у своїх силах.

На питання «Чи повинні батьки брати участь у такому навчанні та які б Ви використовували співпраці робіт з ними?» і студенти, і вчителі одностайно відповіли ствердно. На переконання респондентів, співпрацювати з батьками та мати зворотній зв'язок із ними є запорукою успішного впровадження інклюзивного навчання. Це одна із умов створення інклюзивного середовища. Відповідь «так» на вказане питання свідчить про зацікавленість у залученні батьків до участі в освітньому процесі та створення відповідних умов. Були запропоновані такі види співпраці вчителів і батьків: проведення лекцій та спецкурсів, відповідних

майстеркласів, робота батьків з психологічною службою та колективом закладу загальної середньої освіти, проведення анкетування та тестування на певні теми, залучення батьків на роль асистента вчителя.

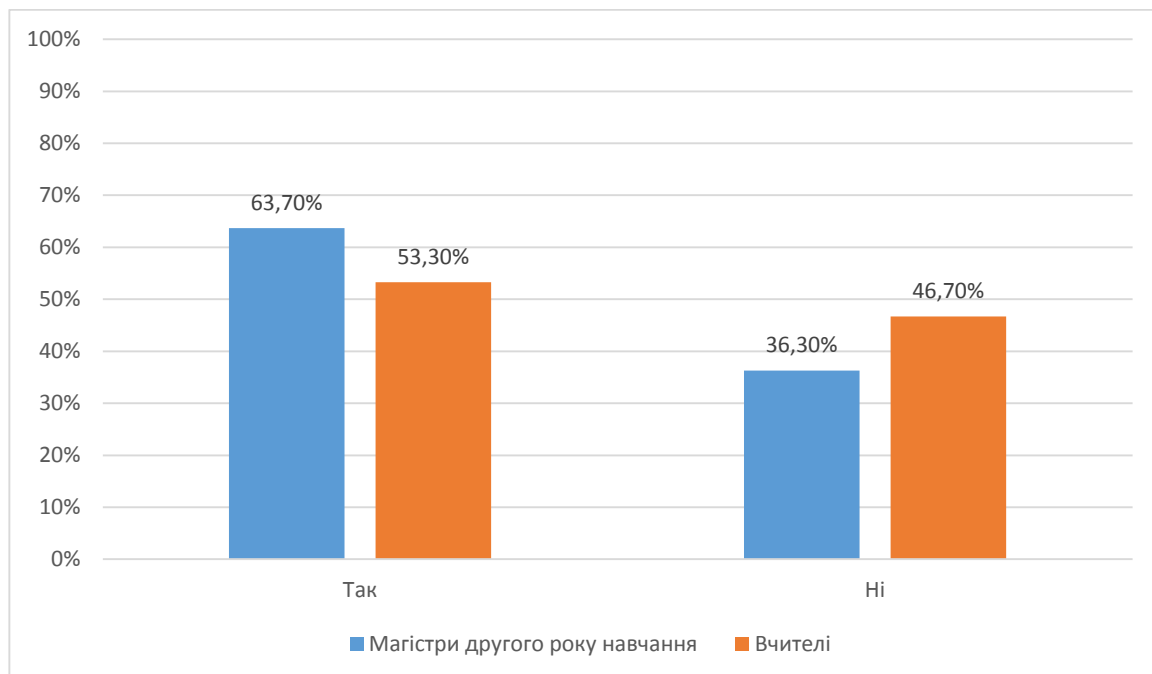


Рис. 3.9. Розподіл відповідей на питання анкети «Як Ви гадаєте, чи можливий у вітчизняній освіті подальший розвиток інклюзивного навчання?»

Останнє у анкеті, проте найбільш важливим для нас було таке питання: «Як Ви гадаєте, чи можливий у вітчизняній освіті подальший розвиток інклюзивного навчання?». Відсоток студентських анкет із відповіддю «так» становить 63,7%, «ні» – 36,3%; тоді як у анкетах вчителів розподіл відповідей – 53,3% і 46,7% відповідно. Пояснення тих, хто обрав заперечну відповідь базується на тому, що на цей момент немає чіткого плану розвитку інклюзивного навчання та оснащеної матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти.

Сформулюємо основні висновки щодо інклюзивного навчання:

- 1) спільне навчання учнів з різними можливостями та потребами у навчанні є цінним за своєю сутністю;

- 2) учні з обмеженими можливостями мало відрізняються від інших учнів, але потребують додаткової підтримки, спеціальних послуг, допомоги, влаштування освітнього середовища;
- 3) успіх чи невдача інклюзивного навчання залежать, у першу чергу, не від здібностей дитини, а від якості освіти, в тому числі й від готовності до створення якісного освітнього середовища майбутніми учителями.

Проведене нами опитування та аналіз його результатів не вичерпує повною мірою тематики дослідження; навпроти, воно може стати основою для подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки.

- 1) Здійснено аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, що дозволило уточнити сутність понять «інклюзивна освіта», «інклюзія», «інклюзивне середовище», зокрема й в рамках організації процесу вивчення окремих навчальних дисциплін.
- 2) Розроблено опитувальник з метою діагностування стану готовності студентів педагогічних закладів вищої освіти до інклюзивної освіти. Вдосконаленням методики аналізу рівня готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до викладання в інклюзивних класах вважаємо поєднання анкетування з подальшим інтерв'юванням респондентів.
- 3) Визначено готовність майбутніх учителів природничих дисциплін, а також учителів, що вже мають педагогічний досвід, до роботи в інклюзивному середовищі.
- 4) Встановлено пряму залежність інклюзивного навчання від готовності до нього майбутніх учителів, зокрема визначено, що:
 - спільне навчання учнів з різними можливостями та потребами у навчанні є цінним за своєю сутністю;
 - учні з обмеженими можливостями мало відрізняються від інших учнів, але потребують додаткової підтримки, спеціальних послуг, допомоги, влаштування освітнього середовища;
 - успіх чи невдача інклюзивного навчання залежать, у першу чергу, не від здібностей дитини, а від якості освіти, в тому числі й від готовності до створення якісного освітнього середовища майбутніми учителями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анненко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища. Актуальні проблеми дослідження довкілля: Збірник наукових праць. Суми: Видавництво:СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021 р. 268-271 с.
2. Бабенко О. М., Анненко І. О. Особливості організації навчального процесу в інклюзивних класах. Природничі науки: Збірник наукових праць. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021 р. 107-110 с.
3. Інклюзивне навчання: положення. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
4. Інклюзивна освіта: положення. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
5. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: Наказ МОН від 01.10.2010 р. №912.
6. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. Київ, 2007.128с.
7. Цінність інклюзивної освіти: положення. URL: https://www.irf.ua/tsinnist_inklyuzivnoi_osviti/.
8. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. 2-ге вид., виправ., доп. Львів: «Новий світ – 2000», 2019.264 с.
9. Інклюзивна освіта: навч. посіб. . Київ: ТОВ «Агентство Україна», 2019. 300 с.
- 10.Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб./ за заг. ред.. Колупасової А.А. Київ: АСК, 2012. 308 с.
- 11.Інклюзивна освіта крок за кроком: путівник для батьків дітей з особливими потребами . Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 34 с.
- 12.Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. Пер. з англ. . Київ: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. 296 с.
- 13.Шеріл Діксон. Інклюзія, а не сегрегація або інтеграція, - ось що потрібно учневі з особливими потребами. 2005. 33-53 с.

- 14.Інклюзія в НУШ — реалії української освіти. URL:<https://b-pro.com.ua/statti/inklyuziya-v-ukrainskij-osviti-zdobutki-i-plani-na-majbutne>
- 15.Створення інклюзивного освітнього середовища в НУШ: поради для вчителів. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/yak-stvoriti-inklyuzivne-osvitne-seredovishhe>
- 16.Вікіпедія: Інклюзивне навчання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інклюзивне_навчання
- 17.Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки від 09.12.2010 р. № 1224.
- 18.Конвенція про права дитини від 21 грудня 1995 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
- 19.Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 05.07.2017 р. №6437. Ст.6.
- 20.Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX .
21. Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням: Лист Міністерства освіти і науки України від 28.09.2012 р. №1/9-694.
- 22.Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб./ за заг. ред.. Колупаєвої А.А. Київ: АСК, 2012. 308 с.
- 23.Лорман Т., Деппелер Д., Харві Д. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. Пер. з англ. . Київ: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. 296 с.
- 24.Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки від 06.12.2010 р. №1205. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 р. за №1308/18603.

- 25.Щодо тривалості уроків в інклюзивних класах, функціональних обов'язків асистента вчителя: лист Міністерства освіти і науки України від 05.02.2018 р. № 2.5-281.
- 26.Коган О. В. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі : метод. посіб. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 110 с.
- 27.Scandinavian journal of disability research. Article «Understanding inclusive education: ideals and reality». (Скандинавський журнал досліджень інвалідності. Стаття «Розуміння інклюзивної освіти: ідеали та реальність»).
- 28.Article «Inclusive Education». Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (Стаття Інклюзивна освіта. Розуміння статті 24 Конвенції про права людей з інвалідністю).